

ČESKO - NĚMECKÉ SOUVISLOSTI

Sociologický ústav Akademie věd ČR - oddělení České pohraničí

Ročník III.

1/2005

ČESKO-NĚMECKÁ PŘESHRAŇNÍ SPOLUPRÁCE V ROZŠÍŘENÉ EVROPSKÉ UNII

Vracíme se k výsledkům výzkumu názorů místních elit české části euroregionu Nisa/Neisse/Nysa na možnosti spolupráce s partnery v SRN a očekávané efekty vstupu ČR do Evropské unie.

V souvislosti s možností dalšího rozvoje česko-německé přeshraňní spolupráce je naprosto převažujícím názorem místních elit, že potřebná a žádoucí je větší místní spolupráce mezi subjekty na české straně, mezi českými obcemi, místními podnikateli a neziskovými organizacemi. Téměř polovina dotázaných považuje spolupráci mezi místními partnery pro výsledky přeshraňní spolupráce za velmi potřebnou a dalších 50 % připouští, že by byla užitečná. Cenné je zejména první zjištění: očekávané vysoké užítí spolupráce na české straně, v pohraňních komunitách.

Považujeme tuto otázku za jednu ze stěžejních podmínek dalšího dynamického vývoje „přeshraňní politiky“ na místní úrovni. Otázka totiž směřuje k podstatě konceptu místních mezisektorových partnerství, to jest dobrovolné dlouhodobé spolupráci místních subjektů veřejné správy a soukromých podnikatelských subjektů i nepodnikatelských (tzv. nestátních neziskových) organizací. Partnerství má výrazný rozvojový potenciál, neboť rozšiřuje možnosti místních komunit, snižuje rizika jednotlivých účastníků a běžně dosahuje synergické efekty. Kromě toho jsou partnerství podporována finančními nástroji a většinou politik Evropské unie.¹

Místní mezisektorová partnerství veřejného zájmu

jsou výrazem dlouhodobé, vzájemně výhodné spolupráce místních subjektů (organizací i občanů) se společným a veřejně prospěšným cílem. V ČR zatím vznikají pomalu a

s obtížemi, které působí zejména následující okolnosti:

- tradičně velmi silné postavení veřejné správy v komunitách (včetně pozůstatků vlivu socialistického státu),
- nízké sebedůvěry místních elit a možná i nízké vzájemné důvěry mezi lidmi z místních elit (malý sklon ke spolupráci),
- nevyvinutá střední třída a zejména drobné podnikání,
- mediálně živená podezřívavost obyvatel k iniciativám akceschopných lidí,
- ještě ne plně zvládnutá filantropie v naší společnosti (ve smyslu neziskových vkladů do společného prospěchu).

Jestliže použijeme pro hodnocení deklarovaných partnerství náročnější kritéria, potom zjišťujeme, že skutečných partnerství je mnohem méně (což platí nejen pro tento výzkum).²

Slibné z hlediska partnerství jsou tzv. skupiny pro místní akce/local action groups, které jsou společenstvím zástupců místní samosprávy, místních podniků a podnikatelů, neziskových organizací a různých institucí vzdělávacích, výzkumných, servisních, společně usilující o rozvoj komunity či většího regionu pomocí společných nebo aspoň vzájemně koordinovaných akcí. Nejlepším příkladem jsou skupiny, které vznikly v rámci iniciativy EU LEADER.

Místní partnerství se často rozvíjejí pod vlivem vůdčí osobnosti v komunitě, která bývá členem dvou segmentů místních elit, např. politicko-mocenské a podnikatelské. Taková osobnost potom soustřeďuje aktivní jádro místních obyvatel, což je patrně případ starosty z obce Jindřichovice pod Smrkem na Frýdlantsku, ale i mnoha dalších pohraňních obcí.

Větší problémy vznikají při pokusech založit fungující partnerství na vyšší, než místní úrovni, například v hranicích venkovských mikroregionů. Na území, kde tato výzkumná sonda probíhala, se nacházejí rovněž tyto regiony s odlišným vývojem:

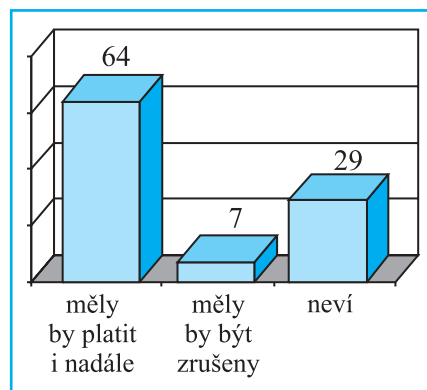
- a) Ve Šluknovském výběžku (18 obcí, 54,5 tisíce obyvatel) se již od 2. poloviny 90. let s trvale silnou podporou obcí začali sdružovat někteří místní podnikatelé působící v cestovním ruchu; přes některé výrazné výsledky (projekt Tolštejnského panství,

HLAVNÍ TÉMATA UVNITŘ TOHOTO VYDÁNÍ

- Česko-německé partnerství na místní úrovni v rozšířené Evropě
- Kolektivní paměť
- Česko-saské vysokoškolské centrum
- Česká politika vůči Německu mezi aktivismem a defenzivou
- Vnímání hranice a jejích efektů u obyvatel pohraňních oblastí
- Recenze publikace Druhá republika
- Členství v Evropské unii a NATO v postojích občanů středoevropských zemí
- Nepohodlná minulost v názorech německých studentů
- Přeshraňní spolupráce s Bavorskem a Saskem v názorech lokálních elit

- Dekrety Edvarda Beneše a odsun očima české společnosti
článek uvnitř vydání

Graf 1: Názory na platnost prezidentských dekretů (v %)

Zdroj: Šetření CVVM v rámci projektu Naše společnost 2005, 14. – 21. 2. 2005.

Centrum pro výzkum veřejného mínění SOU AV ČR se ve svých kontinuálních výzkumech pravidelně věnuje aktuálním tématům v historických souvislostech. Šetření názorů české veřejnosti v únoru 2005 se mimo jiné v kontextu hodnocení vztahů s okolními zeměmi v několika otázkách zaměřilo na reflexi odsunu sudetských Němců z poválečného Československa a postoje české veřejnosti k další platnosti dekretů prezidenta E. Beneše.

Další informace k projektu

„Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie - s důrazem na pohraňní oblasti“

www.borderland.cz

který se v roce 2004 rozšířil do Německa) zatím nelze hovořit o dobře fungujícím partnerství ve výše uvedeném smyslu,

b) ve *Frydlantském výběžku* (18 obcí, 24 tisíc obyvatel) se přes „morální“ (zatím nikoliv finanční) podporu Libereckého kraje nesdružily jiné subjekty než obce; avšak ani ty ve větší míře nespolupracují a vzdor poskytnutým dotacím nebyly schopny utvořit společný program, silný a proveditelný. Jejich formální sdružení se nepřeměnilo na mezisektorové partnerství (přestože zde je příležitost v podobě nabídky vstupu do programu LEADER),

c) v regionu *Podralsko* (14 obcí, 33 tisíc obyvatel) se v r. 2002 s podporou externího poradce započalo s přípravou na LEADER; vytvořila se skupina pro místní akce, avšak hlavní slovo v ní měli starostové obcí, kteří toto potenciální partnerství nerozvíjeli za hranice prospěchu obcí a péče o obecní majetek.

Výsledky výzkumu naznačují, že perspektiva místního partnerství je i nadále plně závislá na existenci vůdčího subjektu a jeho iniciativě (některý starosta, poradenská agentura apod.) a na tom, zda zástupci obcí podporují a cílevědomě rozvíjejí spolupráci s dalšími místními subjekty. Nejbližší tomuto konceptu jsou v obcích, které navázaly vztahy „družby“ či „partnerství“ s některou blízkou německou obcí a po prvních vzájemných návštěvách umožnily dvoustranné vztahy a společné aktivity českých a německých spolků, příp. dalších institucí.³

V průzkumu považují místní partnerství za velmi potřebné pro zlepšení přeshraniční spolupráce lidé se silnými přeshraničními kontakty a volí ji pravice.

Očekávané důsledky vstupu Česka do EU

Podle většiny dotazovaných Česká republika vstupem do Unie získá finanční podporu pro ekonomický rozvoj z fondů EU a nové trhy pro odbyt tuzemských výrobků. Současně však velká většina (90 %) očekává, že vstupem do EU u nás vzrostou životní náklady (strava, bydlení apod.). V místních elitách dále převládá názor, že se zvýší životní úroveň, nevzroste nezaměstnanost, avšak stoupne vliv Německa v českém pohraničí. Nebyli však jednotní v tom, zda dojde k omezení naší státní suverenity. Viz tabulka, v níž se srovnávají výsledky dotazování s průzkumem mínění občanů pohraničí v roce 2003 (v %).

Interpretačně zajímavý výsledek poskytla otázka na možné důsledky členství ČR v Evropské unii z hlediska *možného omezení státní suverenity*. Zastávce a odpůrce názoru, že dojde k omezení suverenity nediferencuje příslušnost k segmentu místních elit, intenzita osobních přeshraničních kontaktů, délka života prožitého v pohraničí, ani volební preference (pravice, levice, nerozhodnutí) či fakt, že obec pěstuje partnerství nebo že leží v blízkosti hranic, ale *věková kategorie*. Překvapivě největší obavy (65 %) projevují tázáni ve věku 18-29 let, zatímco výrazně nejmenší obavy (33 %) vyjadřuje skupina nad

60 let.

Názor na možné omezení suverenity však není, jak se domníváme, pouze otázkou zatížených stereotypů v podobě reflektované sdělovacími prostředky a běžnými průzkumy veřejného mínění, nejde jen o výsledek „emoční bilance“, v níž soupeří existenční obavy, „národní hrdost“, sklon k toleranci a další faktory individuálních a skupinových hodnocení. Předpokládáme, že na postoji se podílí jakýsi „kognitivní faktor“, tedy obsahová a definiční nejednoznačnost/nevýhraněnost pojmu suverenity v české veřejnosti. Nasvědčuje tomu fakt, že skupiny dotazovaných s předpokládanými charakteristickými postoji k otázce suverenity (např. příznivci levice, pravice) nejsou právě v této otázce výrazně jednotní.

Lidé si pojem státní suverenity osvojují pomocí pojmů jako průchodnost hranic, přesun zákonodárných kompetencí „do Bruselu“, existence vlastní armády, možnost vyvěšovat pouze českou vlajku apod. Navíc je vhodné připomenout, že část veřejnosti „omezení suverenity“ (v tom smyslu, v jakém jej chápe) vítá, neboť ji spojuje s větší osobní svobodou, s tlakem na zlepšování výkonu veřejné správy v ČR apod. Nelze tedy výsledky dotazování k možnému dopadu členství ČR v EU na státní suverenity

pohraničí: zjednodušení spolupráce, obnovení původního „přirozeného stavu“ (územní propojení) v relaci Zittau – Hrádek nad Nisou apod.

Výzkum prováděný po obou stranách hranice (ČR/spolkové státy Bavorsko a Sasko) v roce 2003⁴ nabídl určité srovnání očekávaných nadějí a obav z východního rozšíření EU ve skupině místních elit ČR a SRN. Představitelé českých a německých institucí se shodli, že v přípravné „kontaktní fázi“ byly položeny solidní základy pro rozvíjení vzájemné spolupráce. Pro úvodní fázi předpokládali určité ekonomické problémy (pokles životní úrovně, ztráta pracovních příležitostí jako důsledek konkurence na trhu práce apod.).

Překvapivé bylo zjištění, že u německých respondentů jsou obavy ze sudetoněmeckých požadavků častější než jejich přijetí. Na bavorské straně hranice byla vyjádřena vyšší míra vstřícnosti vůči požadavkům vysídlených organizací než na saské. Míra závažnosti problému vysídlenů (posuzováno z české i německé strany) pro vzájemné vztahy se pohybuje dle názoru respondentů na úrovni obce okolo hodnoty 35 %, ale ve vztazích mezi státy činí dvojnásobek, okolo 70 %. Z toho lze dovozovat, že na lokální a regionální úrovni je k dispozici rozsáhlejší

Tabulka č. 1: Očekávané zisky a ztráty spojené se vstupem ČR do EU.

Podíl souhlasných odpovědí v %	2003 občané pohr.	2004 elity pohr.
ČR získá finanční podporu pro ekonomický rozvoj z fondů EU	63	89
ČR dosáhne vyšší životní úrovně obyvatel	44	69
ČR získá nové trhy pro odbyt výrobků z české produkce	56	80
dojde k omezení naší státní suverenity	46	45
vzroste nezaměstnanost	59	32
vzrostou životní náklady, tj. náklady na stravu, bydlení aj.	89	90
vzroste vliv Německa v pohraničních oblastech ČR	63	68

Pramen: SOU AV ČR, Výzkum Pohraničí ČR/SRN 2003-Výzkum místních elit euroregionu Nisa 2004, TNS Factum/Tima.

interpretovat jako hodnotově zcela konzistentní. S ohledem na složitost otázky, nejednoznačnost pojmů a především nedokonalou informovanost občanů včetně příslušníků elit, odráží nutně odpověď daný „stav myslí“ lokálního společenství.

Ve srovnání s postoji celé veřejnosti v česko-německém pohraničí jsou místní elity optimističtější než řadoví občané v otázkách finanční pomoci z fondů EU, zvýšení životní úrovně, získání nových odbytových možností a nezaměstnanosti. Málo se liší v hodnocení ztráty státní suverenity, růstu životních nákladů a vlivu Německa v pohraničí. Tabulka srovnává podíly odpovědí získaných v reprezentativním šetření provedeném ve všech okresech ČR sousedících se SRN v roce 2003 a ve výzkumu místních elit euroregionu Nisa 2004.

Nejméně často dokázali dotazovaní posoudit, zda selepší spolupráce české strany s organizacemi německých vysídlenců. V rozhovorech a dotaznicích se objevily ještě další důsledky vstupu do EU pro české

kooperační potenciál pro rozvíjení partnerských vztahů.

Celkově lze k otázkám vstupu ČR do Evropské unie a jeho důsledkům pro další vývoj pohraničí konstatovat převažující příznivé hodnocení vstupu a optimismus místních elit. Tento optimismus je třeba korigovat poznatky z jiných výzkumů⁵ které zjistily, že iniciativu v navazování příhraničních kontaktů většinou přebírá německá strana. Ať již je důvodem české pasivity menší obezřetnost s mechanismy EU, nedostatek finančních prostředků či jazyková nekompetence, je žádoucí, aby se výrazněji uplatnily potřeby a zájmy českých subjektů. Toto konstatování vícerozměrné asymetrie však zůstane v platnosti do té chvíle, než dojde k vyrovnání objemu sociálního kapitálu a ekonomických parametrů na české a německé straně hranice.

Václav Houžvička

Poznámky

¹ Samotný princip partnerství na všech úrovních je jedním z hlavních principů strukturální politiky EU. Na

něm je mimo jiné založena iniciativa INTERREG, jejíž jedna větev je zaměřena na financování přeshraniční spolupráce českých a saských (bavorských, rakouských atd.) obcí a organizací. Bohužel, právě INTERREG je příkladem, jak lze pod pojem partnerství zahrnout jakýkoli typ spolupráce včetně asymetrických, dočasných a povrchních vztahů i aktivit.

² Charakteristickými znaky partnerství jsou: vzájemná výhodnost spolupráce, společné cíle partnerů (často se vyjadřují ve společném programu nebo plánu aktivit), dlouhodobost vztahu, plné akceptování obsahu a

forem spolupráce všemi partnery, potřeba a vyváženosť/komplementarita (každý partner přispívá něčím, co by jinak chybělo, bez čeho by se výsledek nedosáhl), synergický efekt čili hodnota přidaná spoluprací, tzn. že celkové pozitivní dopady pro dané území jsou větší než součet efektů, které svou aktivitou dokáží vyvolat jednotliví účastníci kooperace. Čepelka, O. (ed.). 2004.

Místní partnerství a rozvoj venkova (příprava na iniciativu EU LEADER). Liberec: Omega.

³ Typicky zde zůstávají stranou aktivity podnikatelské, nezávislé na vztazích obcí a zájmových občanských

organizací. Z praxe meziregionálních partnerství v zemích EU je však dobře známo, jak počáteční vztahy obcí a mikroregionů mohou napomoci například odbytu místních produktů: obchoduje se s výrobky partnera, zajišťuje se jejich odbyty na celém území státu partnera, území partnera se mezi vlastními obyvateli propaguje jako turistický cíl apod.

⁴ „Analýza a předpokládaný vývoj hraničních oblastí ČR/SRN“, projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR realizovaný agenturami TNS Factum a Gaius.

⁵ Viz například citovaný výzkumný projekt MZV ČR.

PŘESHHRANIČNÍ SPOLUPRÁCE S BAVORSKEM A SASKEM V NÁZORECH LOKÁLNÍCH ELIT

V průběhu roku 2004 byly v česko-saském a v česko-bavorském pohraničí realizovány dvě dotazníkové výzkumné sondy, zjišťující názory příslušníků lokálních elit na témata související se vstupem ČR do EU a s přeshraniční spoluprací.¹ Výsledkům z obou částí pohraničí je společná zejména charakteristika samotných příslušníků elit, která mimo jiné pomáhá poněkud korigovat obraz pohraničí jako vykořeněného a sociálně nestabilního prostředí: ukazuje se, že příslušníci elit jsou poměrně pevnou součástí lokálních společenství s vyjasněným vztahem k regionu. To můžeme považovat za odrazový můstek pro stabilitu pohraničních společenství s důsledky ve všech sférách života komunity. Z výsledků je dále patrné, že příslušníci elit v rámci přeshraniční spolupráce sázejí nejvíce na občanský sektor, v němž dominantní úlohu zaujímají euroregiony, následuje ekonomická sféra a za ní se objevují oficiální politické instituce. Ukazuje se také, že charakter přeshraničních vztahů se poněkud liší na česko-bavorské a česko-saské hranici, což může mít jak historické, tak sociálně-ekonomické příčiny.

Charakteristika lokálních elit v pohraničí

Přestože v každém z případů byla zvolena jiná metoda výběru i jiná technika sběru dat² a vzorky jsou rozdílně velké (200 jednotek pro saské pohraničí a 85 pro bavorské), sociodemografické charakteristiky vzorku jsou v obou šetřeních obdobné. Elity byly rozděleny dle zdroje a původu svého postavení na ekonomické, politicko-mocenské a kulturně intelektuální. V česko-saském pohraničí bylo dotazováno zřetelně více zástupců ekonomické elity, v česko-bavorském pohraničí převládají odpovědi zástupců elity intelektuální, zastoupení politicko-mocenské složky je zhruba rovnoměrné.

Ve shodě s celospolečenskou situací jsou v lokálních elitách v pohraničí zastoupeni více muži než ženy (na severu Čech 61:39, na jihu 68:32), pokud ale současně kontrolujeme věk respondentů, je patrný trend postupného prosazování žen (čím mladší věková kategorie, tím je podíl žen v obou verzích shodně vyšší) u všech typů aktivit, nejzřetelněji však mezi intelektuálními elitami. Věk většiny dotazovaných se pohybuje mezi 30 a 59 lety, jsou to tedy lidé v pro-

duktivním věku. Mezi respondenty na severu Čech byla poměrně silněji zastoupena mladá generace do 29 let, která tvořila desetinu dotazovaných (oproti jedinému respondentovi v jihočeském pohraničí). Fakt, že vzdělání je jedním z důležitých faktorů, které v české společnosti diferencují pozice na sociálním žebříčku, dokazuje skutečnost, že příslušníci elit se vyznačují vyšším vzděláním než běžná populace, vysokoškolské vzdělání uvedlo 41 % respondentů na severu Čech a dokonce dvě třetiny v západočeském pohraničí.³

Dotazování příslušníků elit žijí v pohraničí z největší části dlouhodobě, buď od narození nebo alespoň déle než patnáct let, celkový podíl „přistěhovalců“ je vyšší v případě západočeské hranice s Německem, což lze vysvětlit větší atraktivitou západočeského prostoru jako lokality k bydlení. Obecně je možné pohraniční lokální komunity považovat za poměrně otevřené sociální skupiny, podíl nově přichozících (po roce 1989) mezi elitami okolo 15 % ukazuje, že autorita zde není postavena výhradně na tradičních zdrojích v podobě „starousedlictví“ a zkušeností. Emocionální sepětí s lokalitou, které s délkou pobytu nemusí vždy souviset, vyjádřila převážná většina odpovídajících (více než 90 %) v obou souborech kladnou odpovědí na otázku, zda cítí, že patří k místu, kde žijí, a cítí se zde jako doma. Tři čtvrtiny dotazovaných podle svých odpovědí ani nemají v úmyslu se stěhovat, což je jistě pozitivním signálem zejména proto, že pohraničí jako v mnoha směrech znevýhodněné území bylo vždy ohroženo „odlivem mozků“.

Podle stávajících výsledků se však zdá, že elity jsou z velké části stabilní součástí lokálních komunit, což je velmi důležité pro fungování všech sociálních struktur. Důvodem proč zůstávat je v obou případech shodně nejčastěji rodina, následuje dobré životní prostředí společně se zajímavou prací. Také pocit domova či zvyk uvedla jako velmi důležité téměř polovina respondentů v obou částech pohraničí. Jako nejvíce zanedbatelný důvod se ukázala možnost práce v zahraničí, u které se ale objevil také největší rozdíl mezi oběma soubory – v severočeském pohraničí byl volen jako velmi důležitý podstatně častěji (15 %) než v západočeském (9 %). Vysvětlení lze nalézt pravděpodobně jednak ve struktuře souboru – pro ekonomický segment jsou zahraniční zakázky pravděpodobně důležitější než pro zástupce politické moci a

kulturně-intelektuálních elit – jednak v horší ekonomické situaci česko-saského pohraničí. Ty, kteří o stěhování uvažují, nedrží v místě bydliště pocit domova (respektive mu přikládají menší váhu než ostatní), možnost práce v zahraničí ani odpovědnost za obec, velkou váhu nepřikládají většinou ani lokálním sociálním kontaktům mimo rodinu (možnost „známí, kamarádi, láska apod.“).

Role institucí v přeshraniční spolupráci

V části výzkumu zaměřené na institucionalizovanou formu přeshraniční spolupráce mají nezastupitelnou roli euroregiony. Deklarovaným smyslem těchto dobrovolných sdružení pohraničních měst a obcí, případně mikroregionů, bývalých okresů či jiných subjektů je mimo jiné právě snaha o tento charakter spolupráce, a to zejména na komunální úrovni. Lokální elity měly možnost ohodnotit dopad činnosti euroregionů Nisa, Egrensis⁴ a Šumava (vždy na „jejich“ území) a dalších, zejména státních, ale i mezinárodních institucí, ekonomických subjektů i nestátních neziskových organizací na přeshraniční spolupráci.

V hodnocení dopady nejlépe právě zmíněné euroregiony, nejvíce respondentů se vyslovilo pro názor, že spolupráci podporují (Euroregiony Šumava a Egrensis 66 %, Euroregion Nisa dokonce 89 %), vždy pouze jedno procento bylo názoru, že přeshraniční spolupráci komplikují. Z rozložení odpovědí je patrný také fakt, že mezi lokálními elitami je povědomost o existenci a činnosti euroregionů poměrně rozšířená, neboť odpověď nevim volila v případě Euroregionu Nisa pouze desetina dotázaných, v případě Egrensis a Šumavy potom třetina z nich.⁵ Celkově zcela převažuje kladné hodnocení institucí v tomto směru, jednoznačně spolupráci komplikují podle dotazovaných pouze výsledněcké organizace, jako je např. Sudetoněmecké krajanské sdružení. V obou případech lze vysledovat shodné trendy: nejpozitivnější role v přeshraniční spolupráci je připisována nevládnímu sektoru (euroregiony a spolky), za ním následuje sektor ekonomický (podniky) a poté státní, a to spíše na nejnižší než na vyšší úrovni. Stejně pozitivně jako nejnižší úroveň státní správy byly hodnoceny mezinárodní instituce (EU, Fond budoucnosti).

Ve věci legislativního postavení euroregi-

onů je absolutní většina oslovených z obou oblastí toho názoru, že euroregiony by si měly zachovat svou současnou podobu, tedy status dobrovolných sdružení (viz Graf 2). Respondenti jsou s podobou a činností euroregionů ve stávající podobě spokojeni, je podle nich zřejmě funkční a po změně netouží. Jen poměrně malé procento (13 % na severu a 18 % na západě) má ambice v podobě samosprávy euroregionů s vlastním zastupitelstvem a finančními prostředky. Patrný rozdíl mezi oběma oblastmi je způsoben nižší obezřetností s existencí a činností Euroregionu Šumava a Egrensis v oblasti

cích, které jsou do 10 km od hranice. Zde se ukazuje v podstatě stejně intenzivní přeshraniční styk z německé strany na obou částech hranice: nejčastější jsou návštěvy české obce občany SRN (v obou případech cca 93 % odpovědí), jako poměrně intenzivní jsou hodnoceny také jejich zájmové aktivity (63 % na západní, 70 % na severní části hranice). Významný rozdíl nalezneme ale u aktivit ekonomického a podnikatelského rázu: zatímco na bavorských hranicích kladně odpovědělo 71 % dotazovaných, na saských pouze 58 %. To lze poměrně snadno vysvětlit odlišnou situací obou spolkových zemí. Sasko jako

tina uvedla, že jejich obec nespolupracuje, a ostatní o spolupráci nejsou informováni. Spolupráce trvá ve většině případů přibližně 10 let a jejím obsahem jsou opět shodně nejčastěji sportovní, kulturní a společenské akce, tedy zájmové aktivity obecně.⁷

Do jisté míry lze usuzovat na poněkud odlišný charakter přeshraniční spolupráce na česko-bavorské a česko-saské hranici. Česko-bavorské kontakty se zdají být intenzivnější než česko-saské, častěji se také týkají spíše zcela běžné každodennosti obyvatel (zejména ekonomické aktivity). Česko-saské kontakty se odehrávají nejčastěji ve dvou rovinách: lze je charakterizovat jako institucionalizované a oficiální, případně jako nezávazně turistické, nikoli jako „občanské“ v etablovaném se přeshraničním společenství a tedy s menším dopadem na běžný život obyvatel. Zůstává otázkou, zda jsou příčinou historicky odlišné vztahy na obou částech hranice či rozdílná současná ekonomicko-sociální situace na bavorské a saské straně, daná různými historickým vývojem. Pravděpodobným důvodem však bude kombinace obou faktorů.

Jitka Laštovková, Miroslav Brož

¹ Srovnání se týkalo hranice se Svobodným státem Sasko (pokrývalo přibližně rozlohu Euroregionu Nisa, celkem) a hranice s Bavorskem (euroregiony Egrensis a Šumava).

² Agentura Tima, která sbírala data v severočeském pohraničí, zvolila dvoustupňový pseudonáhodný výběr (obce a jednotlivci) a techniku přímého kontaktu respondentů s tazatelem, agentura SC&C. zodpovědná za sběr dat na jižní hranici, zvolila poštu distribuovaný dotazník institucím vybraných obcí s možností elektronické formy odpovědi.

³ Rozdíl souvisí pravděpodobně mimo jiné s rozdílným zastoupením intelektuálního a ekonomického segmentu v obou vzorcích – vyšší zastoupení intelektuální složky znamená také vyšší podíl vysokoškolsky vzdělaných lidí, naopak ekonomické elity na lokální úrovni svou pozici nemusejí odvozovat od kulturního kapitálu v podobě formálního vzdělání.

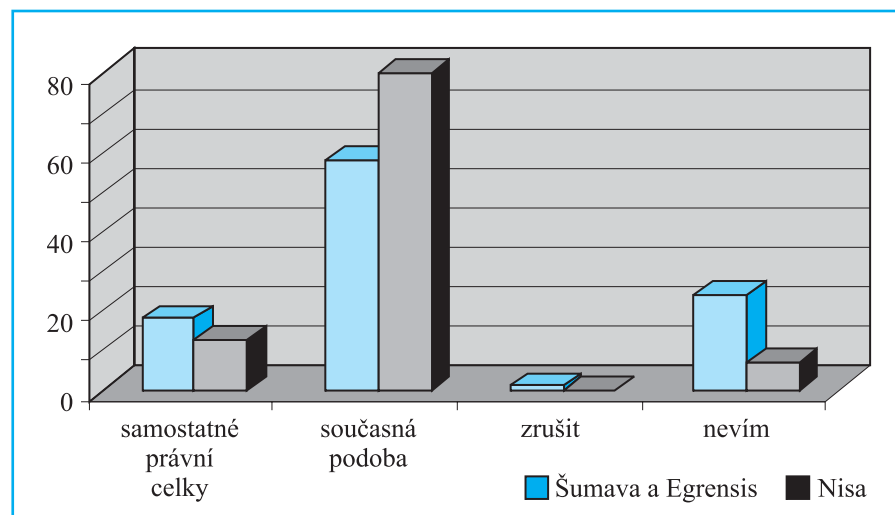
⁴ Na české straně zahrnuje zejména oblast Chebska

⁵ Podíl odpovědí nevim je v případě euroregionů opět nejnižší ze všech jmenovaných institucí.

⁶ To je důležitý signál mj. ve vztahu k sudetským Němcům.

⁷ Lze soudit, že slouží ke vzájemnému poznávání, nemají však zásadní celospolečenský vliv.

Graf č. 2: Názor na postavení euroregionů v rámci EU

Zdroj: SOÚ AV ČR, výzkum Elity pohraničí ČR/SRN 2004.

jejich působení – větší počet respondentů tak volil odpověď nevim. V severní části pohraničí je naopak vyšší procento odpovědí deklarujících spokojenost se současným stavem, podíl respondentů požadujících pro euroregiony samostatnost je v obou oblastech přibližně stejný.

Obecně tak lze konstatovat větší úspěšnost Euroregionu Nisa z hlediska zakotvenosti v povědomí lokálních elit, což může mít významně pozitivní důsledky na dosah jeho činnosti ve srovnání s Egrensis a Šumavou – u bavorské části hranic není tato forma spolupráce zjevně tolik rozšířená ani oblíbená.

Zajímavé výsledky přináší odpovědi na otázku působení německých občanů v ob-

bývalá součást komunistické NDR nemá tak silné ekonomické zázemí, aby mohla expandovat za hranice ve stejném rozsahu jako ekonomika bavorská. Z toho vyplývající odlišná sociální situace obou zemí a tedy relativní výhodnost podnikání na českém území je rozdílná. Názor na působení Němců v obci je ale v obou částech pohraničí shodný – vždy zhruba dvě třetiny se k němu staví pozitivně a zbývající třetina nemá vyhraněný názor, nikdo aktivity německých sousedů zcela neodmítá.⁶

Oficiální spolupráce na úrovni obcí existuje v obou zkoumaných oblastech zhruba ve stejné míře, necelé dvě třetiny odpovídajících o spolupráci vědí, přibližně čtv-

zrušeny bylo v nadprůměrné míře zastáváno mezi oslovenými s dobrou životní úrovní, obyvateli Pardubického kraje, podnikateli, zaměstnanci v nedělnických profesích a voliči ODS a US-DEU. K problematice dekretů se – nikoli překvapivě – nedokázali vyjádřit zejména mladí lidé: Více než polovina respondentů do 29 zvolila odpověď „nevim“.

Na základě výsledků všech předchozích šetření lze konstatovat, že v této otázce v uplynulých třech letech nedošlo k zásadnějším změnám postojů a případně odchylky se pohybují pouze v rámci statistické chyby.

V letech 1994 až 2001 byla daná tematika sledována pomocí poněkud odlišného typu otázky, kdy dotaz směřoval na další platnost všech Benešových dekretů (tedy nikoli pou-

PREZIDENTSKÉ DEKRETY A ODSUN OČIMA ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR ve svých kontinuálních výzkumech pravidelně věnuje pozornost postojům české společnosti k aktuálním tématům v historických souvislostech. K nim zejména patří novodobá historie česko-německých vztahů.

V současnosti se necelé dvě třetiny dotázaných (64 %) kloní k názoru, že by měly platit i nadále prezidentské dekrety, které právně kodifikovaly mj. konfiskaci majetku

a ztrátu občanství většiny německy mluvících obyvatel ČR: 7 % se domnívá, že by měly být zrušeny. 29 % respondentů se k dané problematice nevyjádřilo. Názor, že dekrety prezidenta Beneše by měly platit i nadále vyslovili častěji lidé starší 45 let (v kategorii nad 60 let dokonce více než 80 % dotázaných), respondenti s vysokoškolským vzděláním, důchodci, obyvatelé Ústeckého a Plzeňského kraje a voliči KSČM.

Stanovisko, že by tyto dekrety měly být

ze těch, které souvisely s právními důsledky odsunu).

Z tehdejších šetření vyplývá, že v letech 1999 a 2001 se zhruba polovina dotázaných klonila k názoru, že dekrety E. Beneše by měly platit i nadále. 15 resp. 17 % doporučovalo zvážít platnost jen některých a 9 resp. 7 % by zvážilo jejich platnost jako celek. Více než čtvrtina respondentů se v obou výzkumech k příslušné otázce nedokázala vyjádřit. Obě šetření z let 1999 a 2001 však přesto naznačovala určitý názorový posun v porovnání se zjištěnými postoji v roce 1994. Oproti výzkumu v r. 1994 ubylo těch respondentů, kteří trvali na platnosti dekretů i nadále (úbytek 7 – 8 % bodů). Adekvátně se naopak rozšířila skupina těch, kteří se domnívali, že by se platnost některých dekretů měla zvážít (v r. 1994 šlo o 7 %, v r. 2001 se jednalo o 17 %). Podíl respondentů zastávajících názor, že by se měla zvážít platnost všech dekretů a početná část nerozhodných zůstala po celou dobu v zásadě konstantní.

Hodnocení odsunu sudetských Němců

Poněkud jinou perspektivu na události spojené s koncem války nabízí šetření, které bylo zaměřeno na současné postoje dotázaných k samotnému odsunu sudetských Němců po druhé světové válce.

Odsun považuje za spravedlivý více než polovina dotázaných (54 %), naopak celkem 27 % jej pokládá za nespravedlivý. Hodnocení odsunu jako nespravedlivého aktu, za nějž je třeba se omluvit, je charakterističtější pro dotázané s vysokoškolským vzděláním a respondenty s dobrou životní úrovní. Mezi zastánci koncepce "tlusté čáry" jsou častěji zastoupeni lidé ve věku 30 až 44 let, zaměstnanci v nedělnických profesích a dotázaní z domácností s dobrým životním standardem. Stoupenci názoru "odsun byl nespravedlivý a je třeba se za něj nejen omluvit, ale postižené i odškodnit nebo jim vrátit majetek" představují natolik malý soubor, že v rámci jednotlivých sociálních skupin nelze identifikovat žádné validní rozdíly.

Z naznačeného časového srovnání v tabulce 4 vyplývá, že v uplynulých deseti letech nedošlo k zásadnějším změnám ve struktuře získaných odpovědí. Relativně největší podíl dotázaných, kteří považují odsun za spravedlivý, byl zaznamenán v březnu 2002 (60 %). V následujících výzkumech se podíl těch, kteří pokládají odsun za spravedlivý, postupně snižoval (v únoru 2005 o 6 procentních bodů oproti šetření z roku 2002).

Ovlivňují Benešovy dekrety naše vztahy se sousedy?

V souvislosti s diskusí o minulosti i perspektivách zejména česko - německých a česko - rakouských vztahů se nezdá, že by právě problematika tzv. Benešových dekretů a odsunu. Z tohoto důvodu byla opakovaně zařazena otázka zaměřená přímo na to, jak tzv. Benešovy dekrety ovlivňují bilaterální vztahy s okolními zeměmi. Výsledky přináší tabulka 5.

	02/03	04/06	05/02
by měly platit i nadále	67	67	64
měly by být zrušeny	5	8	7
neví	28	26	29
Pozn.: Součet ve sloupci 100 %			

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR - CVVM, kontinuální výzkum Naše společnost.

	94/04	99/09	01/02
by měly platit i nadále	57	49	50
platnost některých by se měla zvážít	9	15	17
platnost všech by se měla zvážít	7	9	7
neví	27	27	26
Pozn.: Součet ve sloupci 100%			

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR - CVVM, kontinuální výzkum Naše společnost.

Z této tabulky vyplývá, že se více než polovina dotázaných domnívá, že Benešovy dekrety negativně ovlivňují vztahy s Německem (56 %), více než třetina s Rakouskem (35 %). V případě Slovenska, Polska a Maďarska je podíl těch, kteří se domnívají, že Benešovy dekrety zatěžují vztahy s danými zeměmi, zcela zanedbatelný. Ze srovnání realizovaných výzkumů je nicméně zřejmé, že oproti letům 2002 a 2004 je dnes zatíženost dvoustranných vztahů s Rakouskem a Německem otázkou prezidentských dekretů vnímána českou veřejností s poněkud nižší intenzitou.

Názory na to, do jaké míry představují Benešovy dekrety břemeno dvoustranných vztahů s okolními státy, je bezesporu nutné vnímat v kontextu celkového hodnocení aktuálního stavu bilaterálních vztahů České republiky s těmito zeměmi.

Lze se domnívat, že do poněkud méně příznivého hodnocení česko-německých a česko-rakouských vztahů se neustále promítá právě vliv diskusí okolo tzv. Benešových dekretů či – řečeno obecněji – některé historické resentimenty (a v případě Rakouska i nedávné, avšak vleké spory týkající se jaderné elektrárny Temelín). Jak

je ovšem patrné z grafu 3 (viz str. 6), který zachycuje vývoj hodnocení vztahů k uvedeným zemím od roku 2000, aktuální hodnocení vztahů ČR s Německem a zejména s Rakouskem je výrazně nejpříznivější, což koresponduje se zřejmým uklidněním a ústupem obou konfliktních kauz do pozadí. Výrazně zhoršené posuzování relací se shora uvedenými zeměmi se projevilo nemarkantněji v březnu 2002. V následujícím období se ovšem názory veřejnosti začaly obracet (byť v případě česko-rakouských vztahů velmi pozvolna) a výsledkem tohoto procesu je skutečnost, že v současné době jsou vztahy s Německem i Rakouskem hodnoceny nejlépe za posledních pět let.

Daniel Kunštát

**Další informace
a jazykové
mutace bulletinu
naleznete na**

www.borderland.cz

	95/07	01/02	02/03	04/06	05/02
byl spravedlivý	52	47	60	56	54
byl nespravedlivý, ale za minulostí je třeba udělat tlustou čáru	24	23	20	21	19
byl nespravedlivý, je třeba se za něj omluvit	3	6	5	5	5
byl nespravedlivý a je třeba se za něj nejen omluvit, ale postižené i odškodnit nebo jim vrátit majetek	1	2	1	3	3
dotázaný neví, nezajímá se	30	22	14	16	19
spravedlivý/nespravedlivý*	52/28	47/31	60/26	56/29	54/27
*součet odpovědí „byl nespravedlivý, ale za minulostí je třeba udělat tlustou čáru“, „byl nespravedlivý, je třeba se za něj omluvit“ a „byl nespravedlivý a je třeba se za něj nejen omluvit, ale postižené i odškodnit nebo jim vrátit majetek“.					

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR - CVVM, kontinuální výzkum Naše společnost.

ČESKO-SASKÉ VYSOKOŠKOLSKÉ CENTRUM

Česko-saské vysokoškolské centrum (ČSVC) bylo založeno 1. dubna 2003 při Technické univerzitě v Chemnitz. Na jeho financování se bude až do roku 2006 spolupodílet iniciativa společenství EU INTERREG IIIA.

Česko-saské vysokoškolské centrum (ČSVC) při Technische Universität Chemnitz vytváří podmínky pro upevňování vědecké odborné spolupráce českých a saských vysokých škol v příhraniční oblasti. Snahy Česko-saského vysokoškolského centra směřují na jedné straně k rozšíření kontaktů na úrovni jednotlivých vědních oborů mezi TU Chemnitz a partnerskou Západočeskou univerzitu

Informujeme o spolupráci

tu v Plzni, na druhé straně k zapojení do projektu dalších českých univerzit, majících zájem na vytvoření přeshraniční odborné komunikace: Technická univerzita Liberec, Univerzita J. E. Purkyněho v Ústí nad Labem, Masarykova univerzita v Brně, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Karlova univerzita v Praze a Vysoká škola ekonomická v Praze.

Přeshraniční regionální vývoj je podporován také inovačními impulsy v dalších klíčových oblastech jako jsou ekonomika, doprava, životní prostředí, kultura nebo vzdělávání. Tyto cíle jsou uskutečňovány mimo jiné ve spolupráci s oběma regionálními partnery, Iniciativou Jihozápadní Sasko a Průmyslovou a obchodní komorou Jihozápadního Saska.

Cílem Česko-saského vysokoškolského centra (ČSVC) při Technické univerzitě v Chemnitz je vybudování dlouhodobě koncipované vědecké spolupráce mezi vysokými školami v česko-saské příhraniční oblasti. Stěžejním bodem činnosti je přitom koordinace nejdůležitějších univerzitních opatření. Do budoucna je plánováno vytvoření přeshraniční sítě pro zkvalitnění a zintenzivnění odborné komunikace mezi vědci, studenty a dalšími odborníky českých a saských univerzit, přičemž upřednostňovány budou univerzity angažující se v česko-saském příhraničí.

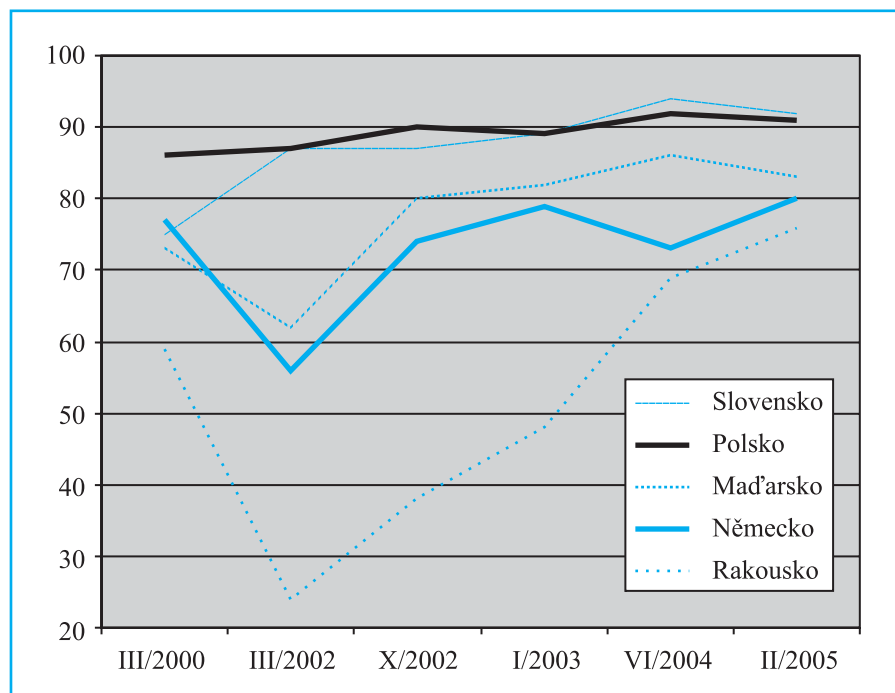

Sächsisch-Tschechisches
Hochschulzentrum
Česko-saské vysoko-
školské centrum

	březen 2002	červen 2004	únor 2005
Slovensko	3	4	2
Polsko	3	5	5
Maďarsko	33	6	5
Německo	61	65	56
Rakousko	58	43	35

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR - CVVM, kontinuální výzkum Naše společnost.

Graf 3: Příznivé hodnocení vztahů ČR s okolními zeměmi

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR - CVVM, kontinuální výzkum Naše společnost.

VNÍMÁNÍ HRANICE A HRANIČNÍCH EFEKTŮ OBYVATELI POHRANIČNÍCH OBLASTÍ

Výzkum místních elit v roce 2004 na území euroregionu Egrensis a Šumava, tedy převážně v českém pohraničí s Bavorskem, se zaměřil také na vnímání fakticky otevřených hranic s Německem. Zajímalo nás, jak respondenti tuto skutečnost s odstupem 15 let hodnotí, jak se otevřená hranice projevila v jejich životě a v životě regionu. Důsledkům propustnosti hranice jsme se přitom věnovali obzvláště důsledně, neboť poukazují na některé reálné problémy specifické pro pohraniční oblasti, jejichž řešení vyžaduje pochopení politiků a vynaložení značného úsilí pro rozvinutí přeshraničních bilaterálních debat lokálních politiků.

Důsledky otevření hranic

Očekávali jsme, že jen malá část respondentů může uvést, že otevření hranic je pro ně spojeno hlavně s problémy. Tento předpoklad se vyplnil beze zbytku, neboť si žádný z dota-

zovaných takovou odpověď nepřipustil. Naopak po letech uzavřených a důsledně střežených hranic především na bavorském úseku, si řada z nich uvědomuje, jak významná proměna, jaké možnosti a výzvy pro jejich životy otevřením hranic nastaly. Jednoznačně negativní hraniční efekty se tedy u zkoumaného vzorku občanů českého pohraničí nevyskytují. 45 % se domnívá, že fakticky otevřené hranice s Německem přinesly hlavně výhody. Obojí, jak výhody, tak problémy, spatřují v otevření hranic 40 % respondentů.

Nejvíce se otevření hranic projevilo v možnosti cestování a nákupní turistiky, uvedlo to 74 % (11 % uvedlo spíše ano) respondentů. Pro 54 % (26 % spíše ano) z nich je to vzájemné poznávání a pro 47 % (z toho 31 % spíše ano) se prohloubily obchodní vztahy mezi oběma zeměmi. Podle těchto odpovědí existuje tedy na české straně povědomí o zintenzivňujících se ekonomických a hospodářských vztazích mezi Českou republikou a

Německem. Cestování a nákupní přeshraniční turistika mohou být částečně výsledkem aktivit euroregionů (vydávání dvojjazyčných brožur o příhraničním cestovním ruchu), organizací posilujících turistický ruch (Česká centrála cestovního ruchu, Česká centra atd.) a efektivního dopravního spojení obou pohraničních prostorů (např. dopravní síť vlaků v rámci Euroregionu Egrensis mezi Karlovarským, Plzeňským krajem, Svobodnými státy Bavorsko, Sasko a spolkovou zemí Duryňsko, s možností zvýhodněného cestování Egro-Net). Kromě toho zaznamenáváme významný posun směrem k bližšímu poznávání příhraniční susedské země také především v důsledku vznikajících nových turistických hraničních přechodů (většinou pro pěší turisty), přeshraničních cyklostezek, systému běžeckých stop pro lyžaře atd. To vše způsobuje propojování příhraničních oblastí mezi ČR a Svobodným státem Bavorsko.

Kriminalita a nezaměstnanost

Ovšem v odpovědích respondentů neznaly pouze pozitivní hraniční efekty. 42 % (27 % spíše ano) uvedlo, že následkem otevření hranic narostla kriminalita. Pozoruhodné je, že zatímco na české straně česko-bavorského pohraničí zastává tento názor slabá polovina dotazovaných, je to ve srovnávacím šetření společnosti Tima v severních Čechách (na Liberecku a Jablonecku) podstatně méně, a to 29 % respondentů. Domníváme se, že v obou zkoumaných regionech se i přes rozdílné velikosti jejich center vyskytuje celá řada podobných problémů, jako nižší podíl inteligence, přítomnost národnostních problémů (především romského etnika), nelegální obchody, prostituce. Ve zkoumaných částech západně českého pohraničí se však objevuje více loka-

Tabulka č. 6: Důsledky otevření hranic a jejich projevy.

	určitě ano	spíše ano	spíše ne	určitě ne	nevím	celkem
	%	%	%	%	%	%
jsou větší možnosti vzájemného poznávání	54	26	1		19	100
prohloubily se vzájemné vztahy	47	31	2		20	100
Zlepšila se možnost cestování a nákupů	74	11			15	100
vzrostla kriminalita	42	27	11	1	19	100
vzrostla zaměstnanost na české straně	15	32	26	2	25	100
jiné důsledky otevření hranic	81	19				100

Zdroj: Sociologický ústav AV ČR, výzkum Elity pohraničí ČR/SRN 2004.

lit s negativními hraničními efekty jako např. Chebsko a Tachovsko. To zcela jistě ovlivňuje veřejné mínění také v okolních regionech.

Že na české straně vzrostla zaměstnanost, se v západním pohraničí ČR domnívá jen 15 % respondentů (spíše ano 32 %). Faktem, byť těžko statisticky postihnutelným, je, že s otevřením hranic se ustanovila v každém příhraničním regionu různě velká skupina tzv. pendlerů, kteří dojíždějí za prací do Německa. Můžeme se domnívat, že s tím, jak ekonomika v ČR roste a v mnoha oblastech se vylepšují životní i pracovní podmínky, tak se jejich počet snižuje, popř. tato skupina dojíždí za prací do větších sídel v ČR (Praha, Plzeň). Kromě toho se německé firmy usazují v českém pohraničí a vytvářejí zde pracovní místa. Na druhé straně se jako problematické – alespoň s ohledem na dlouhodobé trendy vytváření pracovního trhu v pohraničí – jeví to, že se často jedná o práce pro málo kvalifikované osoby s celkovým malým příjmem.

Respondenti byli dále vyzváni k tomu,

aby sami udali případný jiný důsledek otevření hranic. Většinou přitom upozornili na některé negativní efekty susedství, nejčastěji to byl problém tzv. odpadkové turistiky, kdy německí turisté odkládají pytle s odpady u silnic a cest, na okrajích lesních porostů a obecně tak znečišťují krajinu.

K dalším negativním důsledkům otevření hranic patří podle respondentů nakupování nemovitostí přes nastrčené české občany, nepořádek u nás, nákupy v českých obchodech ve velkém, problémový stánkový prodej alkoholu a cigaret bez kolků, falšování značkových oděvů a prostituce.

V doplňujících odpovědích respondentů se objevují ovšem také pozitivní důsledky z otevření hranic. Jsou to především narůstající zájem o jazyk a kulturu susedů podporované různými výměnnými jazykovými a odbornými kurzy, uvědomování si s tím spojeného nárůstu vzdělanosti a rozvoj zanedbaného pohraničí.

Lukáš Novotný

ČESKÁ POLITIKA VŮČI NĚMECKU MEZI AKTIVISMEM A DEFENZÍVOU (II)

Z hlediska jednotlivých období lze hovořit o počátku 90. let jako o aktivistickém optimismu, který výrazně přispěl k normalizaci vzájemných vztahů a spolupráci např. v oblasti evropské bezpečnosti. Vychýlení české politiky defenzivním směrem bylo ještě korigováno pozitivním vztahem k „evropskému Německu“ – tedy k roli a politice SRN v Evropském společenství, včetně pozitivního ohlasu Maastrichtské smlouvy. V dalším období, v letech 1992-1997, se ovšem integrační téma stalo v česko-německých vztazích vlastním zdrojem odcizení, které vztahy zatěžovalo. Minimální defenzivní konsensus, který se vytvořil v polovině 90. let, ovšem zahrnoval i aktivistické přístupy, zejména snahu dospět k politickému uzavření otázek minulosti. Jestliže smlouva z roku 1992 historické otázky převážně obešla, posunula se česko-německá relace v této otázce díky deklaraci 1997 do polohy, která prakticky vytvořila politické předpoklady pro uvolnění vzájemných vztahů a ulehčila přibližování České republiky k NATO a EU.

Hlavním obsahem následného období (1998-2004) byla praktická evropeizace vzá-

jemných vztahů v procesu českého vstupu do NATO a EU. Nehledě na aktuální politická témata, zachovaly si historické otázky zejména ve vnitropolitických souvislostech značný rizikový potenciál, především tehdy, když se vymkly politické kontrole. To se projevilo především na jaře 2002, kdy radikální výroky premiéra Zemana znemožnily návštěvu kancléře Schrödera v Praze.

Se vstupem do EU začíná nová fáze vzájemných vztahů. V oblasti historické je možné předpokládat, že zájmové a společenské organizace odsunutých Němců, konzervativní zemské vlády a konzervativní strany CDU a CSU, budou pokračovat v nastolování tradičních požadavků a budou tak rozvíjet aktivity ne nepodobné jakési „vedlejší“ zahraniční politice. Významný bude výsledek příštích německých voleb. Současná vládní koalice svůj postoj mnohokrát jasně deklarovala a prokázala: právní a politické nároky vznášet ani podporovat nebude. Hlavní otázkou při případné změně vlády bude, zda by mohlo dojít (poprvé!) k povýšení této „vedlejší“ politické agendy na spolkovou úroveň. Podstatnou roli bude hrát pozice pří-

padných koaličních partnerů CDU/CSU, tedy FDP, která byla dosud vždy postojům Svazu vyhnanců a různých krajanských sdružení vzdálená.

Nová a nosná témata vzájemných vztahů se ale otvírají především v oblasti evropské a bezpečnostní politiky. Česká politika musí reagovat na novou situaci: místo dřívějších (nerealistických) obav ze síly údajně dominantního Německa se nyní hovoří o německé „hegemonii slabosti“. Jádrem strategie vztahů vůči střední a východní Evropě, kterou po roce 1990 naplňovaly všechny vlády SRN, byl projekt rozšíření NATO a EU. Tato strategie došla naplnění, aniž by ovšem vyústila – jak předpovídali skeptici – v závislost daných zemí (a tedy i České republiky) na Berlínu.

Německo nehraje roli regionálního leadera ani o ni soustředěně neusiluje, viz odlišnosti v prioritách české/středoevropské a německé politiky v procesu rozšiřování a reformy EU nebo odlišný přístup k válce v Iráku. Německo si nedefinuje svůj prioritní zájem jako středoevropský a v období nejistoty a hledání nové orientace se zatím přiklání především ke svým tradičním

partnerům, zejména Francii. V každém případě je německá politika ve fázi, kdy nově definuje své strategické priority a hledá odpověď na změnu celkové evropské a euro-atlantické konstelace. Například v rámci rozšířené EU se po mnoha letech úspěšné politiky poprvé dostává znovu do situace, kdy se musí učit novým formám spolupráce. Německo-francouzský tandem sám o sobě bude bez vazeb na většinu menších členských zemí marginalizován. Proces hledání tedy probíhá nejen na straně České republiky a dalších nových členských zemí, ale i ze strany samotného Německa. Podobně přelomová situace nastala ve vývoji bezpečnostních struktur, kde se pozice SRN mění v souvislosti s tím, jak se nově definuje spojenecký vztah mezi Evropskou unií a USA. To je situace, která české politice otevírá nebyvalé možnosti: přispívat svou aktivní politikou očekávanému formování nové strategie SRN, která redefinuje dosavadní pilíře postavení Německa v mezinárodních vztazích.

Jaké možnosti má česká politika při formování vztahů se svým největším sousedem? Dílčím obecnějším poznatkem je, že česká politika uměla jen málo „pracovat“ s faktem, že hlavními nositeli zájmů o Českou republiku na německé straně jsou dlouhodobě právě sudetští Němci, aktivní v česko-německých vztazích často nezávisle na politické agendě Sudetoněmeckého krajanského sdružení. Podobně Praha jen omezeně využívala možností, které nabízí „institucionální pluralismus“ SRN - tedy soustředit se ve svém působení nejen na federální úroveň, ale i na jednotlivé a značně svébytné země SRN.

Politika zastánců aktivistického přístupu k SRN směřovala k „nizozemskému modelu“, tedy „evropeizaci“ asymetrického bilaterálního vztahu. To neznamená plný soulad s německými preferencemi v integrační a bezpečnostní politice. Nejlepší zajištění budoucnosti vztahů s Německem ale tento přístup spatřuje v pokračování integračního procesu (podle potřeby včetně jeho nadnárodních prvků) a tedy odvrácení renacionalizace německé politiky. Nikoli opozice vůči SRN (Francii, Nizozemsku atd.), ale podíl na integrační dynamice představují podle této koncepce odpovídající rámec českého národního politického programu. Proměnlivá koaliční geometrie v rámci EU, na níž česká politika spoléhá (a to jak aktivistická, tak defenzivní), má podle tohoto názoru širší politické pole při pokračování jak ekonomické, tak politické integrace. Na rozdíl od toho se zastánci prozápadního skeptického realismu se vstupem do EU budou ve svých přístupech blížit spíše „modelu dánskému“: ostražitě politice,

orientované na zachování suverenity, opozici vůči prohlubování integračního procesu a na kultivaci alternativních politických vazeb.

Oba „modely“ zahrnují prvek „vyvažování“ SRN. Všechny české vlády se tak či onak snažily především o kultivaci vztahů s anglosaskými partnery – viz motivace pro předvstupní partnerství s Velkou Británií, které uzavřela sociálně demokratická vláda a do jisté míry i samotný vstup do NATO (tedy především vazba na USA) a EU. ČSSD se navíc přihlásila k účasti na Frankofonii a orientovala se především na francouzské socialisty. Optimistický aktivismus ovšem pojímá široký azimut spojení a spolupráce jako rámec vztahů s Německem, kdežto skeptičtí realisté jej rozvíjejí spíše jako protiváhu síle Německa a převážující hospodářské závislosti na něm.

Pohled na Německo a přístupy k němu se samozřejmě nevyvíjely v čisté podobě, ale jako směs různých myšlenek a proudů. Zjednodušeně lze nicméně vyznačit přínos a slabiny obou hlavních tendencí. Aktivistický směr v české politice se významně zasloužil o osvobození vztahů k Německu od politických a ideologických zábran předeslých dekad. Byl to prvek liberálního institucionalismu a idealismu v českém politickém myšlení, který po roce mohl lépe využít nosného „evropského“ proudu v německé politice, protože se na něj snažil navázat. Jeho slabinou bylo, že na počátku 90. let včas nerozpoznal váhu, kterou v politice Německa (a zejména Bavorska) měl za dané vnitropolitické konstelace sudetoněmecký faktor. Pohled na „evropské Německo“ někdy zastíňoval skutečnost, že ne všichni aktéři v německé politice se chovají „evropsky“ a „postnacionálně“. Navíc Německo prochází obdobím hledání „nové zahraniční politiky“, někteří analytici hovoří o hluboké zahraničněpolitické krizi. Německo se mění z „postnacionálního“ státu na „postklasický národní demokratický stát“, tedy stejně jako ostatní vyspělé demokratické země. V evropské politice tak německá politika ne vždy bere dost v potaz zájmy méně významných partnerů.

Skeptický realismus přispěl do koncepce vztahů vůči SRN „rehabilitací jinakosti“ zájmů, ideologických preferencí a politických koncepcí: opozice vůči nejvšestřannějšímu a nejvýznamnějšímu hospodářskému partnerovi se stala „politicky korektní“ – i když třeba ne vždy účelná. Reálnopolitický pohled ale v zásadě nahlíží na národní státy jako na celistvé aktéry, nedoceňuje plně význam institucionální a politické plurality SRN a multilaterálních, zejména integračních vazeb. To ovšem zužuje „rejtřík“ vzájemných vztahů s Německem a omezuje instrumenty, kterých by česká politika mohla vy-

užít. Navíc reálnopolitika (nejen česká) vždy řešila problém síly Německa – ať už reálné, nebo do-
mnělé. Hlavním problémem německé (a tedy do značné míry i evropské) politiky posledních let je ale slabost SRN, sílící pronikání vnitropolitických faktorů do zahraniční politiky, ztráta strategické perspektivy.

Domníváme se, že známé Palackého diktum o česko-německých vztazích lze pro analýzu současné situace použít pouze, když je nezužíme na „stýkání a potýkání“ v přechodu od národního liberalismu k politickému nacionalismu a tedy absolutizaci národního státu. Je to federalistický prvek v Palackého myšlení, který by měl být akcentován. Evropský integrační proces a česká účast na něm směřují velmi odlišně od vývoje v 19. století. Nenahrazují národní stát, ale mění jeho charakter, protože zahrnují i prvky nad- a post-nacionální. Spíše než „stýkání“ s německým prvkem a „přejímání“ jeho politických a institucionálních modelů, stává se otázkou národního politického programu sdílení dohodnutých evropských politických pří-
stupů, a to ne na „německém“, ale „evropském“ základě. Rovněž „potýkání“ a „odmítání“ probíhá na nové úrovni: více než o prostou obranu a politické „ne“, jde o aktivní podíl na utváření politických alternativ, formování kompromisů a koalic v rámci integrovaných multilaterálních institucí, zejména EU a NATO. SRN přitom může být významným, ale nikoli hlavním aktérem nebo může dokonce absentovat.

Česko-německý vztah před vstupem do EU byl charakterizován značnou intenzitou přímých styků. Je pro něj ale typická asymetrie mezi intenzitou praktické spolupráce a dosaženou politickou a společenskou blízkostí. Na ose mezi závislostí na jedné straně a blízkým partnerstvím (Miteinander) na straně druhé jej lze označit nejspíš jako kooperativní sousedství (Nebeneinander). Německo nelze ani ve střední Evropě, ani v EU dlouhodobě „obcházet“. Česká politika by měla udělovat německému partnerovi patřičnou pozornost, využívat jeho převážně kooperativních postojů, kultivovat vzájemný vztah mj. i tím, že zvýší svou přítomnost v Německu, bude získávat angažovaný zájem německé veřejnosti (tedy i za hranicemi Bavorska a Saska) o Českou republiku. Měla by umět využít nejen velkých integračních uskupení, ale i regionalismu, zejména česko-polsko-německého, „visegrádského“ a česko-německo-rakouského, a tak zapojovat vzájemné vztahy do širších vazeb. Aktivní česko-německé soužití může mít jen „evropskou“ podobu; ta bude ovšem mít mnoho forem a bude se dynamicky vyvíjet.

Vladimír Handl

ZÁJEM, KTERÝ NÁS TĚŠÍ

V průběhu vydávání našeho bulletinu obdržela redakce řadu příznivých reakcí, z nichž některé vybíráme.

Vzhledem k tomu, že mám zájem dostávat váš časopis česko-německé souvislosti, rád bych vás požádal o zaslání mého osobního výtisku na moji domovskou adresu v Berlíně.

Prof. Dr. Dieter Segert, Vienna University, Institut for Political Science

S velkým zájmem čteme každé vydání vašeho bulletinu Česko-německé souvislosti a rádi bychom s vámi případně osobně hovořili. Každá informace o přeshraniční spolupráci a kooperaci je pro nás zajímavá.

Manfred Böhme, Verbandsdirektor des Landestourismusverbandes Sachsen, Dresden

Měli jsme možnost seznámit se s vaším časopisem Česko-německé souvislosti. Vzhledem ke svému kvalitnímu obsahu a zpracování je velmi užitečný pro naše pracovníky.

Časopis je opravdu výborný a ve studovně je o něj zájem.

Dr. J. Žáková, Ústav mezinárodních vztahů Praha

Děkujeme za informační bulletin Česko-německé souvislosti. Protože hlavně naše tři Česká centra v Drážďanech, Mnichově a Berlíně se tomuto tématu také věnují, jsou pro nás podobné informace důležité.

**Mgr. Hana Klabanová
Vedoucí programového oddělení
Správy českých center, Praha**

MALÁ ENCYKLOPEDIJE POJMŮ

KOLEKTIVNÍ PAMĚŤ

Teorie kolektivní paměti vytvořená ve 20. letech minulého století francouzským sociologem M. Halbwachsem je rozhodnou reakcí na pokusy definovat kolektivní paměť jako dědičnou. Halbwachs vidí naproti tomu kontinuitu kolektivně sdíleného vědomí ne v biologii, ale v kultuře. Specifické chování, které člověk získává svou příslušností k určité společnosti a její kultuře, není výsledkem fylogenetické evoluce, ale socializace a tradovanosti. Kolektivní paměť řídí jednání a vzpomínání v rámci interakce společnosti, do jisté míry tyto procesy ulehčuje tím, že představuje kolektivně sdílené vzory – jakoby nacvičené - převáděné z generací na generaci.

Paměť je sociálně strukturovaným orientačním rámcem jedinců a společností určujícím to, co je zapamatovatelné. Je to, jak můžeme říci společně s M. Halbwachsem a jeho teorií sociální podmíněnosti vzpomínání, tvořivá konstruktivní a sociálně podmíněná aktivita, která pomáhá procesu uvědomování sebe sama především tím, že spoluutváří identitu nebo identity sociálních skupin a představuje systém, podle něhož se odlišuje banální (zapomenutelné) od důležitého (zapamatovatelného). Lidé totiž nejsou schopni si vše pamatovat, tak jako vzpomínají, musí také zapomínat a umět rozlišovat podstatné od nepodstatného. Vytváří se tím „umělá“ kontinuita, která je proto umělá, protože si selektivně vybíráme jen ty historické události a vzpomínky na ně, které jsou významné pro další existenci sociálních skupin (například národa, etnického společenství atd.).

Koncept „kolektivní paměti“, který Halbwachs vytvořil a který není v žádném případě jednoznačný a nerozporuplný, vychází z toho, že se jedná prakticky o rekonstrukce minulosti sociálních skupin, tedy adaptaci pradávých faktů tak, aby odpovídala přesvědčením a duchovním potřebám přítomnosti a vyjadřovala skupinovou identitu. Děje se tak na základě fragmentace vzpomínání, kdy určité události dějin jsou z nejrůznějších důvodů vypuštěny nebo dokonce tabuizovány. V této souvislosti je na místě upozornit na teorii rámcové analýzy E. Goffmana, který vychází z toho, že pro každou vzpomínku a zkušenost existují organizační principy, které jsou sociálně konstruovány. Německý orientalista, J. Assmann dělí kolektivní paměť na komunikativní a kulturní. Obě formy kolektivní paměti podle něj tvoří v první řadě orientační rámec, z něhož vycházejí jednotlivé individuální paměti. Individuální paměť ovšem neznamená, že se nejedná o paměť, na níž působí sociokulturní a kolektivní vlivy, nýbrž že právě na základě kolektivních orientačních systémů se vytvářejí kvalitativní specifika. Ta však vycházejí z rámce, který představuje komunikativní a kulturní paměť, a jsou jím ovlivňována a usměrňována. Každý ukládáme během života vlastní historické zkušenosti (komunikativní paměť), kromě toho ale zohledňujeme také jiné zdroje informací jako např. knihy, muzea atd. (kulturní paměť) a vzájemně je spojujeme do subjektivní sítě vztahů. Individuální vnímání dějin je tedy výsledkem vysoce komplexních komunikačních procesů. K tomu je pochopitelně nutné zohlednit také to, že některé pohledy na minulost získávají institucionalizovanou podobu, jsou rozšiřovány médii a nakonec se stávají do jisté míry normativní, například zachycením v učebnicích.

Problém kolektivní paměti ukazuje rozdíl mezi historií, tedy historií ve smyslu vědecky fundovaného historického vědomí a memory, nevědeckého vzpomínání, sdílené verze minulosti. Pochopit rozdíl a poznat podstatu kolektivní paměti lze na následujícím příkladu, záměrně vyhraněném podaném, ovšem výstižném. Kolektivní paměť je totiž nejen nehistorická, ale do jisté míry antihistorická. Chceme-li něčemu porozumět historicky, znamená to uvědomovat si komplexnost a historický kontext, držet se historických faktů a zároveň být schopen jistých distancovaných postojů a akceptovat víceznačnost (také morální) motivů a chování protagonistů historických událostí. To je ovšem mimořádně obtížné a ve své podstatě nemožné, protože každý z nás přistupuje k historii s určitými individuálními dispozicemi, znalostmi, zkušenostmi atd., které naše pohledy individualizují. Kolektivní paměť naproti tomu zjednodušuje. Reflektuje události z jedné perspektivy, vytlačuje – ať už více nebo méně násilně - jiné a vylučuje mnohoznačnost.

Zabývat se historickou pamětí sociálních skupin je ovšem nesmírně důležité, především pro funkci, jež tyto mentální operace sehrávají v procesu formování a posilování identity.

Lukáš Novotný

K tématu viz například tituly:

Assmann, J. 1992. Das kulturelle Gedächtnis - Schrift Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen. München: Beck.

Halbwachs, M. 1991. Das kollektive Gedächtnis. Frankfurt a. M.: Fischer.

LITERATURA K TÉMATU

DRUHÁ REPUBLIKA – PLAVBA NA ROZBITÝCH ČLUNECH

Gebhart, J. – Kuklík, J. 2004. Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Praha/Litomyšl: Paseka. 316 s.

Pětíměsíční trvání Druhé československé republiky znamenalo rozsáhlou krizi, která na základě ultimativního přístupu totalitní třetí říše na odstoupení pohraničních oblastí s vyvrcholením v mnichovském konsensu evropských velmocí 29. září 1938 zasáhla všechny oblasti politického a společenského života. Obyvatelé územně okleštěného státu hluboce prožívali jak zklamání z nečekaného a brzkého krachu Masarykovy ideje samostatného Československa, tak zrádné postupy Francie a Velké Británie. Ve společnosti zavládla skepse z toho, že je všechno ztraceno. Mnichov zlomil řadu lidských charakterů. Kniha „Druhá republika – svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě“ J. Gebharta a J. Kuklíka, která vyšla u příležitosti 65. výročí mnichovské krize, zcela naplňuje cíl, totiž souhrnně zpracovat téma, maximálně oprostěné od tradičních resentimentů, tolik typických pro názory o česko-německém soužití.

Zapomenuté období

Druhou republiku můžeme označit jako zapomenuté období, o němž se dosud víceméně mlčelo. Jakoby podle historických učebnic a řady publikací vůbec neexistovalo: zmiňován je Mnichov, vzápětí protektorát. Přitom se jednalo o mimořádně dramatickou etapu československých dějin, o jakousi předeheru k okupaci v březnu 1939.

V první části se kniha zabývá ustavením Říšské župy Sudety. Počet sudetoněmeckých členů NSDAP se odhadoval zhruba na 520 000, což bylo 16 procent z celkového počtu obyvatelstva Říšské župy Sudety – nejvíce v celé říši. S převzetím moci nacisty se důsledně začaly prosazovat Norimberské zákony. Rasová perzekuce spočívala kromě pronásledování, internací a vyhánění židovského obyvatelstva také v diskriminačních principech a germanizačním tlaku vůči české menšině. Do poloviny prosince 1938 uprchlo ze zabraného pohraničí 152 000 Čechů, pro které se podařilo jen částečně nalézt ubytování ve vnitrozemí. Tisíce lidí žily dlouhé měsíce v provizorních táborech.

V Česko-Slovensku, vedeném od prosince 1938 vládou R. Berana, došlo během trvání druhé republiky k do té doby nevídanému okleštění politických práv, k výbuchům nacionalismu, ale také antisemitismu a nenávisti. Republika zbavená třetiny území a čtyřiceti procent průmyslu se ocitla v hospodářské krizi, její politické postavení v Evropě se proměnilo, ztratila politické přátele, Slováci napadali čechoslovakismus a chystali odtržení, do země směřovaly tisíce uprchlíků. Vztah k německým antifašistům a Židům prchajícím z obsazeného pohraničí byl napjatý, země je nemohla přijmout s ohledem na požadavky říše.

Dalším problémem pro radikálně zmenšený stát byla německá menšina, čítající asi 240 000 osob, soustředěná kromě Prahy především ve větších moravských městech (Brno, Jihlava, Svitavy aj.). Politický a společenský život této národnostní skupiny ovládalo německé nacionálně socialistické hnutí, navazující na SdP. Celkově vzato převládlo mezi českými Němci po Mnichovu zklamání z toho, že se také nestali součástí říše. Nejotevřeněji to vyjadřovalo německé obyvatelstvo i místní vůdci SdP v Brně a v jihlavském jazykovém ostrově. České majoritní obyvatelstvo všemožně dávalo najevo svůj odpor, Němci byli propouštěni ze zaměstnání, živnostníci a zemědělci se potýkali s bojkotem zboží. Německá říše pro tyto Němce organizovala pomoc ve formě poskytnutí financí a zprostředkování pracovních míst, čímž podněcovala nátlak zbytku Němců na Beranovu vládu, která se ocitla v bezvýchodné situaci.

Teoreticky sice bylo možné optovat pro říši, brzy se však ukázalo, že nacistická hra o Československo s existencí německé menšiny nadále počítala a měla velký zájem na tom, aby na československém území zůstala v počtu co největším. Čs. vláda v mnoha oblastech vycházela vstříc Němcům a požadavkům Berlína v naději, že zajistí přežití zbytku ČSR. Opakovalo se však stupňování politických požadavků a vyvolávání národnostně motivovaných potyček před plánovanou okupací Československa.

Slova místo činů

Politické snahy vedoucí ke „zjednodušení“ politického systému Česko-Slovenska na Stranu národní jednoty a Národní stranu práce, měly za následek poměrně rázný rozchod s dosavadním mocenskopolitickým uspořádáním liberálně demokratického typu. Nová politická realita, autory knihy pojmenovaná jako autoritativní demokracie, snahy o ustavení většinového systému britského typu, omezení moci parlamentu a rozhodování ve formě výnosů, měla sjednotit všechny politické proudy za účelem provádění „demokracie činů, ne slov“.

Řada politiků a spisovatelů, usilovala o udržení demokratických standardů, část společenských elit však selhala. Mentální a politické proměny představovaly reakci na nově vzniklou skutečnost, totiž oslabení integrity a suverenity státu, nejisté garance státních hranic, pocity zklamání a rezignace. Kniha dokumentuje rozměry otřesu vnitropolitické a společenské struktury demokratického státu.

Existenci druhé republiky příznačně vystihl V. Černý ve svých pamětech Křik koruny české, kde přirovnal pět měsíců existence druhé republiky k „plavbě vytřeštěných zavrženců, napěchovaných na rozbitých člunech bez plachet a spuštěných bez cíle na širé moře.“

Lukáš Novotný

NEPOHODLNÁ MINULOST V NÁZORECH NĚMECKÝCH STUDENTŮ

Velké pozdvižení v německé široké i vědecké veřejnosti přinesla zpráva otištěná 17. února 2000 v „Süddeutsche Zeitung“ s názvem „Mnoho mladých lidí neví vůbec nic o Osvětimi“. Stálo v ní, že 21,9 % mladých Němců ve věku 14 až 17 let nikdy neslyšelo o holocaustu a vyhlazovacím táboru v Osvětimi. Novinový článek vycházel z údajů v témže roce vydané knihy Alphonse Silbermanna a Manfreda Stofferse s názvem „Osvětim: Nikdy jste neslyšeli?“ Jedna z otázek dotazníku dokonce zněla: Kdo nebo co byla Osvětim? Pět let předtím publikovala Evangelická tisková služba (epd) poznatky z šetření, z něhož vyplývá, že z 1342 dotazovaných studentů jich 44 % nikdy neslyšelo o konferenci ve Wannsee a 38 % nic neví o Norimberských zákonech. Ještě hůře dopadli studenti v roce 1998 v anketě institutu veřejného mínění Forsa. Z 506 čtrnácti až osmnácti letých jen 13 % znalo

Norimberské zákony a pouhých 7 % konferenci ve Wannsee. Neznalost koncentračního tábora Osvětim-Březinka dosáhla bezmála jednu třetinu (31 %). Tuto eklatantně nízkou informovanost jistě ovlivnil nedostatečný mezigenerační přenos zkušeností generací o životě v nacistické diktatuře. Výsledky ukázaly, že i přes nemalou publikační a osvětovou aktivitu německých vzdělávacích institucí (především Spolkové a jednotlivých zemských centrál pro politické vzdělávání) se u nemalé části mladé generace objevují bílá místa, vážné nedostatky co do znalosti základních historických událostí spojených se světovou válkou.

Zatím poslední dotazníkové šetření zaměřené na historické myšlení a vědomí studentů o období nacismu provedli profesori univerzity v Essenu, Klaus Ahlheim a Bardo Heger, a to mezi tamními studenty v zimním semestru 2000/2001. Dvanáctistránkový dotazník

vyplnilo celkem 2167 z nich (na univerzitě v Essenu studovalo 2000/2001 celkem 21 497 studentů), ženy tvořily podíl 57 %, 9 % ze zkoumaného vzorku byli zahraniční studenti. Poznatky obou pedagogů shrnuje útlá publikace „Die unbequeme Vergangenheit“ [Nepohodlná minulost]. Schwabach 2003.

Thustá čára

Z výsledků mimo jiné vyplývá, že více než třetina souhlasí s tím, že je na čase „udělat za nacistickou minulostí tlustou čáru“ (36 %). Tento podíl je v porovnání s celorepublikovými výzkumy sice výrazně nižší, ovšem – jak ostatně poznamenávají sami autoři výzkumu – i přesto je poměrně vysoký, když vezmeme v potaz, že tato věková skupina bude za několik málo let mít výrazný vliv na veřejné mínění. Podle Institutu pro demoskopii v Allensbachu

tak v roce 1995 smýšlelo 59 % Němců bez rozdílu věku (63 % ve starých a 41 % v nových spolkových zemích) a v anketě agentury Emnid to v roce 1991 bylo 46 %. V obou šetřeních platilo, čím starší respondenti, tím silněji byl zastoupen postoj „tlusté čáry“. U podobných studentských šetření také nebylo dosaženo tak vysokého podílu. Například v dotazníkovém výzkumu mezi studenty ve starých spolkových zemích z roku 1992 to bylo 22 %.

V oddílu zdroje informací o nacismu byly respondentům položeny některé základní faktografické otázky jako například datum zahájení a ukončení druhé světové války. Z výsledků je mimojiné patrné, že každý čtvrtý neslyšel nic o pogromech vůči Židům během tzv. Křišťálové noci a skoro každý třetí nedokáže přesně říci, kdy začala druhá světová válka. 8 % nedokázalo určit etnické a sociální skupiny lidí pronásledovaných a likvidovaných nacisty. Naprostá většina označila možnost „všechny (politicky) jinak smýšlející skupiny“. Pro 61 % to byli duševně i tělesně postižení občané, pro 42 % Rómové a pro 38 % homosexuálové. Komunisté a sociální demokraté byli zmíněni pouze v 17 % odpovědí.

Ještě více zarážející jsou výsledky v otázkách: Co bylo naplánováno během konference ve Wannsee a Co to byly norimberské zákony - 9 % z nich zaměnilo norimberské zákony a Norimberské procesy a také konference u Wannsee byla zaměněna s poválečnými soudními procesy. Nízká informovanost mezi studenty vyvrací názory některých německých historiků a sociologů o tom, že dnešní školní mládež je přesycena materiály o období nacismu. Lépe informovaní jsou studenti deklarující se coby příznivci pravicových stran, nejmenší informovanost a zájem o historii své země mají ti, kdo se politicky nevymezili. Celkově vzato disponují většími znalostmi muži než ženy, z hlediska studijních oborů převládá zájem o tuto etapu národní historie u mediců, opačně je to u studentů sociálních a učitelských oborů.

Autory výzkumu dále zajímalo, nakolik ovlivňují znalosti o nacismu a holocaustu postoje respondentů k hodnocení této minulosti. Mezi studenty s dobrou faktografickou znalostí se vyskytuje podstatně méně těch, kteří zastávají politiku tlusté čáry, je to u 28 %, zatímco u jejich kolegů s nižší informovaností si ji přeje 48 % respondentů. Těžko posoudit, zda jsou lépe informovaní respondenti méně často pro tlustou čáru proto, že vědí více o zločinech nacismu, a zda zastánci tlusté čáry skutečně vědí méně, nebo méně raději chtějí vědět. Autoři sami uznávají, že toto zvolenou metodou standardizovaných dotazníků zjistit nemohli.

Jak zde již bylo zmíněno, nepopírá naprostá většina studentů z Essenu holocaust. 2 % z nich se domnívají, že v dokumentačních pořadech o koncentračních táborech je „hodně věcí přehnaných“. Pro 14 % je těmto pořadům věnováno v televizi až příliš vysílacího času. Míra informovanosti zde však více než kde jinde způsobuje, že čím menší je, tím více je holocaust zpochybňován. Zatímco u studentů s dobrou informovaností 82 % udalo možnost „není pravda, že“ v dokumentárních filmech o táborech je „hodně věcí přehnaných“, a 15 % „není to spíše pravda“, je to u jejich méně se v

Varianta odpovědi	Souhlasím %	Nesouhlasím %
Němci se zabývají až moc minulostí – především Třetí říši – a málo se zaměřují na budoucnost	35	55
Štve mě, že jsou Němcům ještě dnes vyčítány zločiny nacismu	70	30
Stydím se za to, co provedli Němci Židům	95	5
Němci mají zodpovědnost vůči Židům, a to i přesto, že většina Němců vinu na jejich pronásledování nepřijímá	60	42
Více škol a ulic by mělo být pojmenováno po Židech	34	66
Období nacismu je dnes součástí dějin jako každá jiná epocha, proto by nemělo být ve školách tolik zdůrazňováno	10	90
V Třetí říši nebylo vše tak špatné, jak je to dnes znázorňováno	10	90
Veřejné vzpomínání na Osvětim a pronásledování Židů není ve většině případů opravdové, ale je jen rutinou a povinným úkonem	49	51

Zdroj: Ahlheim/Heger 2003: 28.

historii orientujících kolegů 64 % s názorem „není pravda“ a 33 % je to možnost se „spíše“.

Mimořádně zajímavá byla otázka postoje k malé ochotě podnikatelské sféry SRN podporovat nadační aktivity zajišťující finanční odškodnění pro nuceně nasazené. Většina tázaných považuje přístup podniků za problematický (54 %) a skandální (23 %). Také zde platí, že ti studenti, kteří nebyli schopni charakterizovat ani skupinu stíhaných a vražděných skupin obyvatelstva, považují zdrženlivost podniků za „pochopitelnou“ (32 %) nebo „zcela správnou“ (6 %).

Třetí říše a národní citění

Jedna z otázek zkoumala postoj studentů k vyjádření někdejšího významného německého politika, Franze-Josefa Strausse o tom, že „národ, který prokázal takové hospodářské výsledky, má mít právo neslyšet už ani slovo o Osvětimi.“ S tím se ztotožnila 4 % studentů. Celých 70 % z nich se cítilo být dotčeno tím, jak jim ostatní národy vyčítají zločiny nacistů, 30 % to tak necítí. 95 % se stydí za příkoří a masové vraždění prováděné na Židech, 5 % tak nesmýšlí. 10 % souhlasí s výpovědí, „že v Třetí říši nebylo všechno tak špatné, jak je to dnes líčeno“, proti je 90 %. Deklarovaná kultura vzpomínání na Osvětim a pronásledování židovského obyvatelstva je pro 49 % pouhou „rutinou a povinností“. V tomto duchu se ostatně také vyjádřil německý spisovatel Martin Walser, když mu v říjnu 1998 byla ve Frankfurtu předána Mírová cena německého knižního trhu. Zbýlý podíl, tedy 51 %, zaujímá opačné stanovisko.

Z vyjádření studentů je patrné, že si „konečně přejí zdravé národní vědomí“ (60 %). Ostatně z výzkumů institutu ALLBUS z let 1996, 1998 a 2000 je patrné, že národní vědomí – v otázce označené jako „národní hrdost“ – je u obyvatelstva SRN celkově na vzestupu. „Velmi hrdých“ se cítilo v posledním roce šetření 22 % (rozdíl oproti 1996 19 %), „poměrně hrdých“ bylo 51 % (45 %), „ne tolik hrdých“ bylo 21 % (23 %) a „vůbec ne hrdých“ 6 % (13

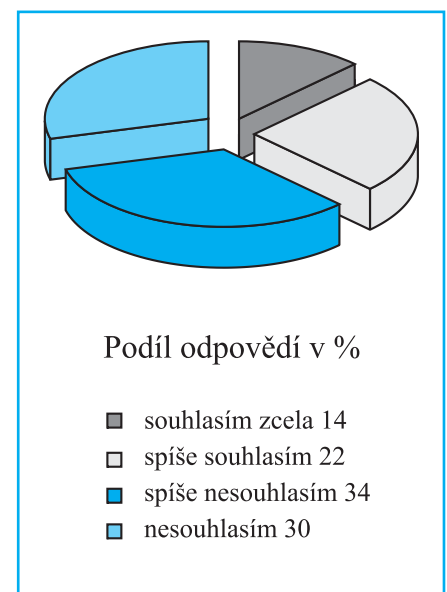
%). U nejmladší generace od 14 do 25 let se deklarace hrdosti ve výzkumech proměnila z 29 % v roce 1993 na 47 % v roce 2000.

Celkově vzato označili autoři výzkumu odpovědi 29 % respondentů za faktograficky správně zodpovězené (správně zodpovězených všech sedm nebo alespoň šest otázek). Asi u poloviny (54 %) jsou pozorovatelné faktografické nedostatky, 17 % vykazuje nedosta- tečné znalosti.

Za nejvýznamnější poznatek plynoucí z výzkumu je možné označit zesilující tendenci německé studující mládeže po „tlusté čáře“. Zřetelná je silící potřeba oddělit se od minulosti, která dosud německou společnost „stigmatizuje“.

Lukáš Novotný

Graf č. 4: Tlustá čára a studenti v Německu
Znění otázky: „Je na čase udělat
za nacistickou minulostí tlustou čáru?“

Zdroj: Ahlheim/Heger 2003: 26.

ČLENSTVÍ V EVROPSKÉ UNII A NATO V POSTOJÍCH OBČANŮ STŘEDOEVROPSKÝCH ZEMÍ

Evropská unie a Severoatlantická aliance prodělaly v posledních 15 letech řadu výrazných změn. Jednou ze změn, která natrvalo změnila podobu obou mezinárodních organizací, bylo přijetí nových členských zemí, především postkomunistických zemí střední a východní Evropy. Ve čtyřech těchto zemích, které jsou nyní členy Evropské unie i Severoatlantické aliance, byli v březnu 2005 občané dotázáni, jak jsou se členstvím své země ve zmíněných mezinárodních organizacích spokojeni.

Výzkum mapující postoje veřejnosti k členství svých zemí v Evropské unii a NATO byl zastřešený organizací CEORG, která sdružuje tři agentury zabývající se výzkumem veřejného mínění - v České republice je to CVVM SOÚ AV ČR (Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR), v Polsku agentura CBOS (Centrum Badania Opinii Społecznej) a v Maďarsku agentura TARKI (Társadalomkutatási Intézet és Társadalomkutatási Informatikai Egység). Kromě polských, maďarských a českých občanů byly stejné otázky položeny také občanům Slovenska. Zde výzkum provedla agentura FOCUS, která s organizací CEORG příležitostně spolupracuje. Ve všech 4 zmíněných zemích byl výzkum realizován v průběhu března 2005 na reprezentativním vzorku populace starší 18 let a osloveno bylo v každé zemi přibližně tisíc respondentů. Realizované šetření jednoznačně ukázalo, že postoje občanů k členství vlastní země v Evropské unii a v Severoatlantické alianci se v jednotlivých zemích poměrně významně liší (viz tabulka).

Mapa Evropské unie se dne 1. května 2004 navždy změnila, neboť EU přijala do svých řad 10 nových členů. Podívejme se, jak jsou po téměř roce po začlenění své země do Unie spokojeni občané čtyř nově přijatých zemí.

V Polsku, v Maďarsku, na Slovensku i v České republice naprostá většina občanů souhlasí se členstvím své země v Evropské unii. Nejnížší podíl souhlasných výroků je přitom v naší zemi a v Maďarsku. I tak ale v obou zemích podíl občanů, kteří s členstvím v Evropské unii souhlasí, dosahuje téměř tří čtvrtin. V Polsku a na Slovensku vyjádřilo souhlas se členstvím své země v Evropské unii přibližně 8 z 10 obyvatel starších 18 let. Podobně také podíl občanů, kteří se členstvím své země v této instituci nesouhlasí, je větší v případě České republiky a Maďarska (necelá čtvrtina občanů) než v případě Polska a Slovenska (zde nesouhlas vyjádřilo přibližně 15 % respondentů).

Ještě výraznější rozdíly panovaly v hodnocení členství Polska, Maďarska, Slovenska a České republiky v Severoatlantické alianci (NATO). I zde však ve všech čtyřech zemích, kde bylo šetření realizováno, vyjádřila souhlas se členstvím své země v Severoatlantické alianci více než polovina oslovených občanů.

Polsko, Maďarsko a Česká republika se staly členy Severoatlantické aliance v březnu 1999, Slovensko až o pět let později, tedy v březnu

2004. Souhlas občanů Slovenska se členstvím své země v NATO je ze všech čtyř sledovaných zemí výrazně nejnižší (54 %). Naopak velmi vysokou míru souhlasu s členstvím v NATO vyjadřují občané Polska. V Polsku souhlasí s členstvím své země v NATO více než 80 % občanů. Rozložení odpovědí respondentů je v případě členství Polska v Evropské unii i Severoatlantické alianci velmi podobný. Naopak ve všech třech dalších zemích, které

něco vyšší míru souhlasu jsme zaznamenali rovněž u mužů. Ženy se v porovnání s muži nestaví k členství naší země v Evropské unii a NATO více negativně, ale výrazně častěji na položenou otázku nedokázaly odpovědět. Častěji s členstvím naší země v obou mezinárodních organizacích souhlasí rovněž lidé s dobrou životní úrovní.

Podívejme se nyní, mezi kterými skupinami obyvatel České republiky naopak panuje s

	ČR	Maďarsko	Polsko	Slovensko
rozhodně souhlasí	31	31	43	38
spíše souhlasí	39	41	36	45
spíše nesouhlasí	17	16	10	11
rozhodně nesouhlasí	6	6	4	4
neví	7	6	7	2

Zdroj: Výzkum realizovaný pod záštitou organizace CEORG agenturami CVVM (ČR), TARKI (Maďarsko), CBOS (Polsko) a FOCUS (Slovensko) v březnu 2005 na reprezentativním vzorku populace dané země starší 18 let.

se výzkumu zúčastnily, lidé častěji souhlasili s členstvím vlastní země v Evropské unii než s členstvím v NATO. V České republice vyjádřilo souhlas s členstvím naší země v Severoatlantické alianci šest z deseti oslovených, v Maďarsku pak více než dvě třetiny dotázaných občanů.

Souhlas s členstvím České republiky v Evropské unii a v Severoatlantické alianci vyjadřovali častěji mladí lidé ve věku od 18 do 29 let. Co se týče ekonomické aktivity, pak větší míra souhlasu panuje mezi studenty, osobami samostatně výdělečně činnými a podnikateli. Z hlediska politických postojů souhlasí s členstvím České republiky v Evropské unii i v Severoatlantické alianci častěji respondenti spokojení se současnou politickou situací, dotázaní deklarující pravcovou politickou orientaci a voliči ODS. O

členstvím České republiky v Evropské unii a Severoatlantické alianci nesouhlas. Odmítavý postoj vyjádřili v našem výzkumu především dotázaní starší 60 let, tedy zejména respondenti spadající do kategorie „nepracující důchodce“. Nesouhlasná stanoviska vyjadřovali v porovnání s ostatními socioprofesionálními skupinami častěji rovněž dělníci nevyučení v oboru práce. Co se týče politické orientace, pak vyšší míra nesouhlasu s členstvím ČR v EU a NATO panovala především u levicově orientovaných respondentů, zejména pak u voličů KSČM. S členstvím České republiky v obou mezinárodních organizacích nesouhlasí častěji lidé nespokojení se současnou politickou situací a občané, kteří svou vlastní životní úroveň označili za špatnou.

Naděžda Horáková

Česko-německé souvislosti

bulletin projektu „Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie - s důrazem na pohraniční oblasti“, realizovaného v rámci

Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR (IBS7028301).

Bulletin vychází dvakrát ročně a je distribuován zdarma v české (600 výtisků), anglické (400 výtisků) a německé mutaci (700 výtisků).

ISSN 1214-4622.

Tisk: Jiří Bartoš - SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem.

Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Adresa pro korespondenci: Sociologický ústav AV ČR,

oddělení České pohraničí, Stříbrnické nivy 2, 400 11 Ústí nad Labem

e-mail: ul.socmail@soc.cas.cz

Výsledky výzkumu a další informace viz webová adresa projektu:

<http://www.borderland.cz>